

Araştırma Makalesi
Research Article

**ADALET VE KALKINMA PARTİSİ'NİN MUHAFAZAKÂRLIK
ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹**

Burak ÖZER*

Öz: Muhafazakârlık hem kavramsal olarak hem de düşünce olarak Türkiye'de yeterince anlaşılabilmiş değildir. Cumhuriyet dönemiyle başlayan süreçte 1930 ve devamında 1950 Demokrat Parti iktidarı ile kendisine bir zemin bulan muhafazakâr düşünce 2002 Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile birlikte hem siyasal alanda hem de toplumsal anlamda büyük oranda karşılık bulmuştur. AK Parti milli görüş anlayışı içerisinde çıkmış, 2002'de iktidarı elde etmiştir. İçinden çıktığı milli görüş hareketinden farklı söylemlerde bulunmuş olan AK Parti, muhafazakâr açıdan da farklı bir anlayış içerisinde olmuştur. Ancak Partinin muhafazakârlık anlayışında süreç içerisinde değişimler olduğunu gözlemlenmektedir. Buradan hareketle çalışmanın amacı AK Parti'nin farklı bir anlayış olarak benimsediğı muhafazakâr söylemin 2007 sonrası değişime uğradığını ortaya koymaktır. Nitekim AK Parti iktidara gelmesiyle birlikte demokrat muhafazakâr kimliğini ortaya atmış ve bu kimlik ile beraber, muhafazakâr düşüncenin temel unsurları olan ailenin, bireyin, toplumun, tarihin geçmişin ve dinin yanı sıra, laikliğe, demokrasiye, özgürlüğe de önem atfetmiştir. Bu doğrultuda iç politikada Kürt sorunu, dış politikada komşularla sıfır sorun ve AB'ye tam üyelik konusunda önemli politikalar yürütülmüştür. Ancak 2007 yılından sonra var olan demokrat muhafazakâr kimliğinden daha çok içe dönük, milliyetçi muhafazakâr bir kimliğe bürünmüştür. Benimsenen bu kimlik ile birlikte hem iç politikada hem de dış politikada politik söylem bağlamında muhafazakâr açıdan değişiklikler görülmektedir. Buradan hareketle çalışmada, AK Parti'nin söylemi, muhafazakâr düşüncenin temeli olan din aile, birey ve toplum gibi unsurlar ele alınarak özgürlük ve demokrasi bağlamında iç ve dış politikada yaşanan değişiklikler üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: AK Parti, Muhafazakârlık, Türkiye'de Muhafazakârlık.

**AN EVALUATION OF THE JUSTICE AND DEVELOPMENT
PARTY'S CONCEPTION OF CONSERVATISM**

Abstract: *Conservatism, has not been sufficiently understood both conceptually and thought in Turkey. The conservative thought, which found its ground with the power of the Democratic Party of 1930 and the 1950 Democratic Party in the period beginning with the Republican era, found a significant response both in political and social terms with the 2002 Justice and Development Party (AK Party). The AK Party came out of the national view and gained power in 2002. The AK Party, which had made different discourses from the national view movement, was also in a different understanding from a*

¹ Bu çalışma Burak ÖZER tarafından Dr. Öğr. Üyesi Fatma YURTTAŐ ÖZCAN danışmanlığında hazırlanan "Türkiye'de Muhafazakarlık: Muhafazakar Düşünce Dergisi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. e-mail: burakozer1666@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4300-0126

conservative perspective. However, there were changes in the party's thought of conservatism in the process. The aim of this study is to reveal that the conservative discourse adopted by the AK Party as a different understanding has changed after 2007. As a matter of fact, when the AK Party came to power, it put forward the identity of the democratic conservative and attached importance to secularism, democracy and freedom as well as the family, the individual, society, history and religion, which are the basic elements of conservative thought. In this respect, the Kurdish problem in domestic politics, zero problems with neighbors in foreign policy and important policies regarding full membership to the EU were carried out. However, after 2007, he became more introverted and nationalist conservative rather than the existing democratic conservative. Together with this identity, conservative changes are observed in the context of political discourse in both domestic and foreign policy. From this point of view, the discourse of AK Party, religion, which is the basis of conservative thought, family, individual and society, elements such as freedom and democracy in the context of changes in domestic and foreign policy are examined.

Keywords: AK Party, Conservatism, Conservatism in Turkey.

I. Giriş

2004 yılında düzenlenen Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi sempozyumunda AK Parti'nin muhafazakâr düşünceye bakışı şöyle tanımlanmıştır; “Adalet ve Kalkınma Partisi kendi siyasal düşüncesini Muhafazakâr Demokrasi olarak belirlemiştir. Bu bağlamda AK Parti ülkenin var olan geleneklerinden hareketle birlikte kendisinin de oluşturacağı değerler sistemini dünya üzerinde bilinen ve kabul görmüş olan muhafazakâr siyaset çizgiyle buluşturarak yeniden üretme amacındadır.” (UMDS, 2004: 5). Muhafazakârlığı yeniden tanımlamadan ziyade, var olan unsurlarına demokrasi, laiklik, özgürlük gibi kavramları ekleyerek yani yeni bir kimlik büründürerek ve bunu benimseyerek ortaya çıkan AK Parti bu anlayışı sürdürebilmiş midir? Benimsediği demokrat muhafazakâr kimliğin yerine süreç içerisinde milliyetçi muhafazakâr kimliğe mi geçmiş bu doğrultuda mı söylem ve politikalar üretmiştir?

Bu noktalardan hareketle öncelikli olarak muhafazakârlığın anlaşılabilmesi için konu üzerine çalışan düşünürlerden de yola çıkarak Batılı anlamda muhafazakârlığın kavramsal olarak incelenmesi yapılacak ve ortaya çıkış süreci ele alınacaktır. Daha sonra ise muhafazakâr düşüncenin Türkiye'deki seyrinin kısaca bir değerlendirmesi yapılacaktır. AK Parti'ye gelene kadar olan muhafazakâr düşüncenin sürecini ele almak hem batılı anlayışla kıyaslamak hem de AK Parti'nin muhafazakâr yaklaşımını anlamak açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Son kısımda ise, AK Parti'nin kuruluşu, muhafazakâr demokrat kimliği ile birlikte Parti'nin muhafazakâr anlayışı ele alınıp, iktidar sürecinde iç ve dış politikada bu anlayışta bir değişim olup olmadığı üzerine değerlendirme ve analiz yapılacaktır.

II. Muhafazakârlığın Tanımı ve Ortaya Çıkışı

Muhafazakârlık, Fransız Devriminin getirdiği yıkıcı etkiyle birlikte ortaya çıkmış bir düşünce ya da tutum olarak görülmektedir. Bu devrim ile birlikte gelen toplumsal kopukluğa, keskin değişim ve devrime karşı olan muhafazakârlık, geleneği, tarihi geçmişini ve dini önemseyen bir anlayışta olmuştur. Üzerinde sıklıkla durulsa da anlaşılması ve tanımlanması zor bir

kavramdır. Kimi düşünürler muhafazakârlığı bir ideoloji olarak görürken kimi bir düşünce, tutum ya da davranış olarak görmektedir. Dolayısıyla üzerinde hem kavramsal hem de teorik olarak bir kargaşa bulunan kavramın tanımlanması ve açıklanması, tek bir tanım üzerinden incelenmesi mümkün gözükmemektedir. Kavramsal ve düşünce olarak anlaşılabilmesi için ortaya çıkış sürecinin de bilinmesi gerekir. Bu doğrultuda da bu bölümde öncelikli olarak muhafazakâr düşünce üzerine çalışan yerli ve yabancı düşünürlerin tanımlarına yer verdikten sonra bir düşünce olarak ortaya çıkış süreci incelenecektir.

A. Muhafazakârlığın Tanımı

Muhafazakârlık, kavramsal ve etimolojik olarak incelendiğinde Latince “*conservare*” ve “*conservatismus*” kelimelerinden türediğı görölmektedir. Türkçe olarak çevrildiğinde ise “korumak” ve olduğı gibi “muhafaza etmek” anlamına gelmektedir (Beneton, 1991: 7). Ancak bu tanımlama sadece etimolojiktir ve muhafazakârlığı açıklamak için yeterli değildir. Muhafazakârlık üzerine çalışan Beneton “Muhafazakârlık” adlı kitabında muhafazakârlık üzerine şöyle bir tanımlama yapmaktadır:

“Modern zamanlarda doğan ve ona karşı ortaya çıkan bir fikri (ve siyasal) harekettir. Muhafazakâr doktrin Avrupa uluslarının geleneksel siyasal ve toplumsal düzenini savunmak için oluşmuştur, anti- moderndir. Bu nedenledir ki saf muhafazakârlık bir gelenekçiliktir. Muhafazakârlığın değerlerine sadık kalmakla birlikte, tarihin zorlamasıyla modernleşme öncesi gelenekten ve onun temsil ettiğı tarihsel modelden ayrılan akrabalara sahip olduğı ölçüde, yeni muhafazakârlıktan söz edilecektir.” (Beneton, 1991: 10-11).

Görüldüğü üzere Beneton muhafazakârlığı gelenek üzerinden açıklamakta ve beraberinde modern zamanda ortaya çıkmasına rağmen ona karşı olan bir düşünce ya da hareket olarak değerlendirmektedir. Türkiye’de de muhafazakârlık kavramı üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Nitekim Kök *Toplum ve Bilim* dergisinde yayınlanan “Muhafazakârlık” adlı makalesinde muhafazakârlığı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Muhafazakârlık; statükoculuktur, geçmişe özlemdir, karşı-devrimciliktir, devrim karşıtlığıdır, gelenekçiliktir, dindarlıktır, anne babaların çocuklarının kendi bildiğı değerlere göre yetişmelerini istedikleri bir zihin durumudur, durumcudur, duruma göre durumdan pay çıkaran pragmatik bir ideolojidir, hatta ideoloji bile değildir, plansız programsız bir şeydir, öyle bir şeydir ki durur, kendine tarihten bir yer seçer ve durur, gitmek isterse de gittiğı yer ileri değildir, hep geriye geriyedir, gericidir.” (Kök, 2004: 117).

Özipek (2005: 15) ise, muhafazakârlığı aydınlanma ve onun akıl anlayışı üzerinden yapmaktadır. Kısaca aydınlanma aklına değinilecek olursa, gerçekliğı anlamak, evrenin gizemini çözmek için muhafazakârlığın aksine tarihten, gelenekten ve dinden bağımsız olarak herkeste bulunan sınırsız bir güç olarak ifade edilebilir. Yani salt beşeri akıl ile dünyanın gizeminin çözüleceğı ve insan aklını ön plana çıkaran bir anlayış mevcuttur. İşte Özipek (2005: 5), buradan hareketle muhafazakârlığın aydınlanma aklına karşıt olarak ve bu aklın getirdiğı devrimci topluma muhalif olarak toplumu korumayı amaçlayan bir akım, siyasi felsefe olarak tanımlamaktadır Görüldüğü üzere muhafazakârlık üzerine net bir tanımlama mevcut değildir. Tanımlamalar, muhafazakâr

düşüncenin bir yönü ele alınarak yapılmaktadır. Bu da muhafazakârlığın hem kavramsal olarak hem de düşünce olarak anlaşılmasına engel olmuştur.

Bütün bu tanımlardan ve muhafazakârlığın olgularını da ele alarak bir tanımlama yapmak gerekirse muhafazakârlık; geçmiş, gelenekleri, tecrübeyi, dini ve tarihi içine alan, bu değerleri önemseyen, korunmasını gerektiğini savunan bir düşünce tarzı olarak ifade edilebilir. Buna ek olarak yıkıcı bir devrime karşı olan muhafazakâr düşünce, toplumda zararlı olan şeylerinde değişebileceğini ancak bu değişimin köktenci bir değişim ya da devrim yoluyla değil, süreç içerisinde olması gerektiğini belirtmektedir (Özer, 2018: 7).

Muhafazakârlık tanımında da belirtildiği gibi belirli olgulara sahip bir düşünce olarak görülmelidir. Söylem anlamında yapılan tanımlarda ya da kavramsal olarak kullanımında bu olgulardan sadece din olgusuna yer verilmektedir. Ancak bu sığ ve eksik bir tanımlama olmaktadır. Özellikle Türkiye’de muhafazakârlık gericilik ya da aşırı dindarlık olarak algılanmaktadır. Bu yaklaşım indirgemeci bir yaklaşımdır. Muhafazakârlığın geçmiş ile ve dinle ilişkisi vardır ancak tarihle, aileyle, devletle, bireyle ve toplumla da ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla sadece gericilik ya da aşırı dindarlık olarak yapılan söylem ve tanımlamalar indirgemeci ve eksik olacaktır.

Muhafazakârlık, gelenekselci bir yaklaşımdır. Aynı zamanda din de onun için önemli bir olgudur. Çünkü aydınlanma aklına karşı çıkmaktadır. Tanımlarda belirtildiği gibi aydınlanma akıl ile yani salt beşeri akıl ile bütün düzenin kusursuz sağlanabileceğini öne sürmektedir. Muhafazakârlık ise buna karşı çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle muhafazakârlığın daha iyi anlaşılabilmesi için ortaya çıkış sürecinin de incelenmesi gerekmektedir.

B. Muhafazakârlığın Ortaya Çıkışı

Çaha, muhafazakârlığı tanımlarken onun aydınlanmaya, sanayileşmenin getirdiği yeni toplum düzenine, Fransız devrimine ve devrim ile birlikte gelen ideolojilere karşı kapsamlı ve sistemli bir siyasi düşünceyi ifade ettiğini belirtmiştir (2001: 97-98). Dolayısıyla muhafazakârlık Fransız devriminin etkisiyle ve onun getirdikleriyle ortaya çıkmıştır denilebilir.

Fransız Devrimi hem tarihsel açıdan hem de siyaset felsefesi açısından önemli bir yere sahiptir. Devrim ile birlikte özellikle Avrupa’da büyük bir değişim gerçekleşmiştir. Hatta devrim başlamadan önce bile bu değişimin ve devrimin etkileri görülmeye başlanmıştır. Aydınlanmacılara ve devrimi destekleyenler bu devrime iyimser bir yaklaşım sergilemekte ve onun daha insani bir dünya getireceğini savunmaktaydılar. Geçmiş ile birlikte gelen bütün yüklerden kurtulacağı düşüncesiyle birlikte gelişen özgürlük, eşitlik gibi kavramların ortaya çıkmasıyla birlikte de savunucular dünyanın değişeceğine inanmışlardır (Özipek, 2006: 66-67). Aynı zamanda bu devrimi gerçekleştirenler geçmişin getirdiği her şeyden kurtulup toplumsal anlamda bütünsel ve keskin bir dönüşümü savunmuşlardır. İşte bu noktada muhafazakârlık bu devrime getirdiği eleştiriler doğrultusunda ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Çetin (2011: 279), Fransız Devrimi ve sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan sınıfsal ayrım ve bu devrimin getirdiği ahlaki, kültürel ve dini değişimler muhafazakârlığın şekillenmesi büyük rol oynadığını ifade etmiştir.

Muhafazakâr düşüncenin temellerini oluşturan ve fikir babası olarak anılan Edmund Burke yazdığı “*Reflections on the Revolution in France* (Fransız

Devrimi Üzerine Düşünceler-1790” adlı eserinde Fransız devrimine yönelik eleştirilerini dile getirmiştir. Bu eser aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin ilkelerinin belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur (Heywood, 2014: 83). Burke ve arkadaşlarına göre muhafazakârlık, Avrupa tarihi dokusunda kopukluk olarak düşündükleri Fransız Devrimi’ne karşı bir tepkiden ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı muhafazakâr düşünce devrim karşıtı olarak ifade edilmektedir (Özer, 2018: 9).

Muhafazakârlık, en başından itibaren devrimin getirdiği uygulamaları reddetmektedir. Devrimin getirdiği toplumsal ve ahlaki ilkeleri insanın doğasına aykırı olarak görmüştür (Beneton, 1991: 11). Muhafazakârların düşüncesi devrim, büyük toplumsal zararlar getirecek ve kanlı bir devrim olacaktır. Nitekim giyotin uygulamalarıyla devrim savunucusu olan ve Burke’ü eleştiren Paine bile giyotinin dehşetinden kurtulamamıştır (Özipek, 2006: 67). Muhafazakâr düşünce her ne kadar Fransız devrimi ve aydınlanma çağının bir ürünü olsa da bu yaklaşımlara antitez olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Yani ortaya çıkmasını sağlayan olguya ağır eleştiriler getirmektedir. Hatta onun toplumun geçmiş ile bağını kopardığını, geçmişin kalıntılarını yok ettiğini söyleyerek eleştirmişlerdir. Toplumu geleneklerinden tarihten koparmanın ise, toplumu yok etmekten farkı olmadığını vurgulamışlardır (Beneton, 1991: 17-18). Dolayısıyla toplum, tarih ve gelenek muhafazakârlar için çok önemli olgulardır. Çünkü toplum muhafazakârlara göre, geçmişi ve tarihi, ataları ve onlardan öğrendikleri ile vardır. Bunlar insanları donanımlı hale getiren ve bilgileri öğreten şeylerdir. Bu noktada aydınlanma aklını da eleştiren muhafazakârlar bu olgular olmadan eksik beşeri insan aklıyla bir şey yapılamayacağını belirtmişlerdir. Onlara göre aydınlanmanın getirdiği eşitlik, özgürlük insan hakları kavramları tamamen içi boş kavramlardır ve bunlarla bir toplum inşası mümkün değildir.

Burke bu kopuş düşüncesini bilgisizliğin ve kendini beğenmişliğin bir ürünü olarak görmektedir. Burke devrimin yalnızca yanlış fikirlerden ibaret olmadığını, aynı zamanda basit ve şiddet dolu duyguların patlaması olarak da görmektedir. Bununla birlikte Burke’e göre kopuş gerçektir ancak onların öne sürdüğü gibi bir yenilenme değil aksine bir alçalmadır (Beneton, 1991: 19). Muhafazakârların açık bir şekilde köktenci devrime karşı oldukları burada da görülmektedir. Onların karşı olduğu şey devrim değildir. Onların karşı olduğu şey tepeden inme ve kökten gelen değişimdir.

Bütün bunlar ekseninde muhafazakârlığın doğuşuna neden olan etmenler dört başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki Aydınlanma düşüncesidir. Aydınlanma düşüncesi kısaca özetlenecek olursa; bu düşüncenin kaynağı toplumdan, tarihten, kültürden gelenek ve göreneklerden bağımsız olarak sadece akıldır. Aklın yolu birdir düşüncesiyle bütün ahlaki ilmi siyasi düşüncenin temeline akli yerleştirmiştir. Kısacası beşeri insanın sınırlı aklıyla geçmişten koparak ve geçmişten gelen kurumları, yasaları yıkarak yeni bir toplum inşasını amaçlamışlardır (Çaha, 2001: 98).

İkincisi ise Fransız Devrimi’nin ve onun devrimci anlayışıdır. Muhafazakârlar bu devrimin hem oluşuna hem de sonuçlarına karşı çıkmışlardır. Bu devrim yavaş yavaş bir değişimi değil köktenci anlayışla bir değişimi getirmiştir. Bu köktenci değişim anlayışına muhafazakârlar, toplumsal yapıyı bozacağı düşüncesiyle karşı çıkmıştır (Çaha, 2001: 99).

Üçüncüsü ise devrimci ütopyik sosyalist hareketlerdir. Bu hareketler aydınlanma düşüncesini referans alarak muhafazakârlığın şiddetle savunduğu özel mülkiyet yerine kamusal mülkiyeti savunmaktadır. Bununla beraber toplumun uzun yıllardır sürüp gelen ve toplumun temelini oluşturan devlet, din, ahlak, hukuk, aile gibi kurumları yıkarak yerine akli koymak istemişlerdir. Muhafazakâr siyasal düşüncenin dogmasına neden olan son etken ise sanayi devrimidir. Muhafazakârlığın ana temalarından biri olan toplum yapısı sanayi devrimi ile yeniden şekillenmiştir. Bunun dışında da aile, cemaat, akrabalık vs. gibi ilişkilerde sanayi devrimi ile büyük tahribata yol açmıştır. Bütün bu yaşanan köklü değişime ve yıkıma karşı bir devrimci anlayışla muhafazakârlık ortaya çıkmıştır denilebilir (Çaha, 2001: 100-101).

III. Türkiye’de Muhafazakârlığın Gelişimi

Türkiye’de muhafazakârlığın kökenlerini Osmanlıya dayandıran yazarlar bulunmaktadır. Osmanlıda Batılılaşma ihtiyacının ortaya çıkmasıyla birlikte yapılan reformlar (Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet gibi) beraberinde geçmişi ve gelenekleri muhafaza etme düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Yani Osmanlı son dönemlerinde yönünün Batı mı yoksa geçmiş ve gelenekler mi olacağı konusunda bir sorunsal yaşamıştır. Bu da beraberinde Türkçülük, Osmanlılık ve İslamcılık gibi akımları getirmiştir. Yani temel olarak Tanzimat döneminde Genç Osmanlılar ile başlayan Osmanlılık, Türkçülük Batıcılık gibi siyasal akımların temel amaçları siyasal muhafazakârlığı savunan birer akım olmak değildir. Tamamen bu amaçla ortaya atılmış fikir hareketleri değildir. Hatta devleti kurtarma adına girilen bir takım hareketler olduğu söylenebilir. Bu akımların içerisinde siyasi muhafazakâr düşüncenin birtakım öğelerini görülebilir Bunlardan en temeli İslamcılıktır (Şeyhanlıoğlu, 2009: 82). Fakat temel amaçları modernleşmeye tamamen karşı olmak, siyasal muhafazakâr düşünceyi geliştirmek amacıyla ortaya çıkmış akımlar değildir. Kötüye giden, hatta uçuruma sürüklenen İmparatorluğun seyrini, değiştirmek üzere orta çıkmış fikir hareketleridir. Ancak tam anlamıyla ne reformlar ne de akımlar sorunları ortadan kaldıramamış ve yıkılışa engel olunamamıştır. Muhafazakâr açıdan Osmanlı son dönemde modernleşme çabaları ile birlikte ne tam anlamıyla Batılılaşabilmiş ne de eskiyi, tarihi ve gelenekleri koruyabilmiştir.

1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile beraber hedeflerini daha belirginleştirmeye başlayan Türk İnkılabı, ekonomik siyasal ve sosyal alanlarda çağdaşlaşma siyasetinin bir gereği olarak, Batının da temel ekonomik ve siyasal olarak benimsediği yapılar olarak parlamenter rejimin yerleşmesi, milli bir ekonominin kurulması, kültür alanında da seküler hareketleri yaygınlaştırmaya yönelik reform siyaseti içinde gelişmiştir. Bu da Kemalist modernleşme siyaseti olarak adlandırılabilir (İrem, 2006: 105).

Cumhuriyet dönemi Türkiyesi, Fransız Devrimi gibi bir devrimci süreci yaşamıştır. Bu süreçte önemli rol oynayan Kemalistlerin Fransız Devrimi ve Aydınlanma felsefinden etkilendiği açık bir şekilde görülmektedir. Bu sebeple Kemalistler muhafazakâr düşünceye sahip değillerdir. Hatta Aydınlanmanın ve Fransız Devrimi’nin yoğun etkisinde olan Kemalistler, geçmişle bağları koparmak için cumhuriyet öncesi gelenek, görenek, tecrübe ve yapılarla ilişkiyi

kesmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. Yapılan bu devrimlerle siyasi, toplumsal ve kültürel bir mühendisliğe soyunmuşlardır (Dursun, 2004: 186).

Türk Muhafazakârlığı, 1930'lu yıllar ile beraber Kemalist ideolojiye karşı ya da onun radikal modernleşmesine karşı bir tepki hareketi olarak doğmuştur. Batı muhafazakârlığı modernleşmeye tamamen karşı iken bu dönemde ortaya çıkan Türk muhafazakârlığı modernleşmeyi ve batılılaşmayı savunan bir düşünce anlayışıdır. Onların karşı oldukları temel nokta Kemalizm'in radikal modernleşmesinin çok hızlı olduğudur. Dönemin muhafazakârlarının isteği modernleşme sürecinin daha yavaş olması gerektiği ve bununla birlikte geleneğin de modernleşme sürecine dahil edilmesidir. Kemalist ideolojinin tepeden indirgemeci bir ideoloji olduğu ve halk tarafından bir desteği alt yapısı olmadığı bilinmektedir. Aynı şekilde dönemin muhafazakâr düşüncesinin de halk tarafından desteğinin, olmadığı söylenebilir. (Aktaşlı, 2011: 150)

Dönem incelemesi yapıldığında, Kemalist ideolojiye karşı birtakım tepkilerin olduğu görülmektedir. Fakat gösterilen bu tepkilerin siyasal muhafazakâr bir düşünceden ziyade, sınırları çerçevesinde devleti tamamen karşısına almadan, bir düşman olarak görmeden eskiyi özleyen, otoliter ve totaliter düşünce ve eylemlere karşı bir muhafazakâr düşüncenin yansıması olarak ortaya çıkmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2009: 100). İrem, Cumhuriyetçi muhafazakârlığı; Türk inkılabının ve Kemalizm'in yarı-bağımsız bir aydın grubunca geliştirilmiş ideolojik yorumlarından biri olarak tanımlamıştır (2006: 106). Aktaşlı (2011: 150) ise, muhafazakâr düşüncenin Kemalist ideolojiye bir tepki olarak ortaya çıkmasına rağmen aynı zamanda Kemalist bir hareket olarak da doğduğunu belirtmiştir. Dönemin muhafazakâr aydınları incelendiğinde hemen hemen hepsi ne Kemalist ideoloji ile ne de Mustafa Kemal ile ne de düşünceleriyle önemli bir çatışmaya girmemişlerdir. Hatta Onu onaylayan yücelten bir düşüncede olmuşlardır. Bunun temel nedeni baskıcı politikardan ziyade Türk muhafazakârlığının kendi meşruiyetini Kemalizm üzerinden sağlamasıdır. Çünkü Kemalizm, devleti ve cumhuriyeti kuran, siyasi ve bürokratik yapıyı elinde bulunduran bir konumdaydı. Fakat Türk muhafazakârlığı, bunların hiçbirine sahip değil, hatta halk tarafından da büyük bir desteğe sahip değildi. Türk muhafazakârlığının bu köksüzlüğü onu kendi modernleşme meşruiyetini Kemalizm üzerinden sağlama yoluna itmiştir.

Çiğdem ise Türk muhafazakârlığının doğuşunu ve tam anlamıyla anlaşılabilmesi için düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir; *“Türk muhafazakârlığı modern Türkiye'nin doğuşuna paraleldir; kendisini modernleşme süreci içerisinde eğitmiş ve bu akımın iyi anlaşılabilmesi için Türk modernleşmesinin dolaysız bir sonucu olarak gelişen Türk düşüncesine ilişkin adeta müesses hale gelmiş iki değerlendirmenin önüne geçmek gerekir. Birincisi Türk modernleşmesini bir Aydınlanma düşüncesi ve süreci olarak tasavvur etmekten kaynaklanan ve dolayısıyla karşıtını üretmeyi zorunlu sayan bir değerlendirmedir ki burada evrensel tarihin modernite sonrası bütün ikilemleri Türk modernleşmesine uygulanabilir. İkinci değerlendirme Osmanlı'nın inhitatıyla başlayan batıyı tanıma ve tanımlama uğraşısını değersizleştirme girişimidir. Buna göre, Osmanlı'daki reform düşüncesi Batı medeniyetine kültürüne ve toplumuna ilişkin genellikle eksik, yanlı ve tahrip*

edilmiş bir kanaatler toplamına varabilmiştir. Türk muhafazakârlığının anlaşılması, bu iki yorumunda dışına çıkılmasını gerektirir.” (1997: 44).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte baskın olan Kemalist ideoloji DP döneminde etkisini yitirmiştir. DP'nin 1950 yılında iktidara gelmesinde hem Kemalist ideolojinin hem de tek parti iktidar döneminin etkisinin olduğu söylenebilir. Bir modernleşme projesi olarak ortaya çıkan Kemalist ideoloji, Kemalizm dışındaki bütün izmleri yok saymıştır. Yalnız kendisini destekleyen ve gelişmesine katkı sağlayanların var olmasına izin vermiştir (Okutan, 2004: 5). Bu sebeple devrim ve Kemalizm dışındaki hiçbir düşünce çok partili hayata geçene kadar var olamamıştır.

Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti (DP) hem parti programında hem de söylemde cumhuriyet kurucularından farklı olarak muhafazakârlığa vurgu yaptıkları görülmektedir. Bu dönem muhafazakâr düşüncenin kendisine zemin bulmaya başladığı bir dönem olarak görülmektedir. Nitekim tam anlamıyla olmasa da 1950 ile başlayan süreç devamında yaşanan birçok siyasal olayla birlikte özellikle. 1980'lerden itibaren Özal ile devam eden süreçte yaşanan gelişmeler muhafazakârlığın siyasal alanda etkin olmasını engellemiştir. Özal'dan sonra siyasal alanda etkinliği arttıran Erbakan'ın daha çok İslamcı hatta kimi zaman radikal İslamcı olarak da ifade edilen bir anlayış ile 1994 sonrası kendisine geçmişten daha geniş bir zemin bulmuştur. Gelenek, tarih, geçmiş milli görüş hareketi¹ için önemli olurken, en temel vurgu olarak İslam'ı ön plana çıkarması onun muhafazakâr bir hareket olarak değil, İslamcı bir siyasal hareket olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Görüldüğü üzere Türkiye'de siyasal alanda muhafazakâr anlayış kendisine uzun yıllar tam anlamıyla bir karşılık ve zemin bulamamıştır. Özellikle 1994 sonra siyasal İslamcılığın zemin bulmasıyla birlikte laiklik tartışmaları artmış ve daha karmaşık bir hal almıştır. Devamında ise, 2002'de AK Parti'nin kurulması ve kendisini muhafazakâr demokrat kimliği ile tanımlamasıyla birlikte Türk siyaseti ve muhafazakâr düşünce açısından yeni bir başlangıcın adımı atılmıştır. Muhafazakârlığın hem siyasal anlamda hem de söylem bağlamında en fazla zemin bulduğu ve kullanıldığı dönem AK Parti ile birlikte olmuştur. Bu noktada çalışmanın asıl konusu olan AK Parti'nin muhafazakârlık anlayışının iktidar dönemleri içerisinde bir değişim olup olmadığı üzerinedir. Bu noktada öncelikli olarak AK Parti'nin muhafazakârlık söylemi ele alınacak ve daha sonra ise dönemselsel olarak söylem değişikliği olup olmadığı değerlendirilecektir.

IV. AK Partinin Muhafazakârlık Anlayışı

A. AK Parti'nin Kuruluşu ve Muhafazakâr Kimliği

2002 yılında henüz yeni kurulmuş olan AK Parti yapılan ilk seçimle birlikte tek başına iktidarı elde etmiş ve 550 milletvekilinin 363'ünü kazanmıştır. CHP 178, Bağımsızlar ise 9 milletvekili ile meclise girmiştir (YSK, 2018). Özal'ın Cumhurbaşkanı olması ve devamında gelen süreç ile birlikte yani 1992'den 2002'e 10 yıllık siyaset açısından karmaşık bir süreçten sonra tek başına iktidar olmayı başaran parti AK Parti olmuştur. Bu 10 yıllık süreç içerisinde yaşanan birçok olay (Madımak, Gazi olayları, faili meçhul cinayetler, laiklik tartışmaları gibi) halkın hiçbir partiye tek başına iktidar

görevini vermemesine neden olmuştur. Bu olaylara ek olarak Erdoğan ve arkadaşlarının da o dönemde içerisinde bulunduğu milli görüş hareketinin elinde bulundurduğu iktidara yapılmış olan 28 Şubat askeri müdahalesiⁱⁱ siyasal istikrarsızlıkların dönüm noktası olarak Türk siyasal hayatında yerini almıştır. Bütün bu süreçleri milli görüş hareketi içerisinde bulunan AK Parti kurucuları hem siyasetin hem de toplumun isteklerini doğru bir şekilde analiz ederek çoğunluğu ve iktidarı elde etmiştir.

Yeni bir siyasi parti olarak kurulan AK Parti'nin siyasal kimliği ve söylemlerinin iktidara yansıyor yansımayacağı merak konusu olmuştur. Bilindiği üzere kurucu kadroları milli görüş hareketinin içerisinde çıkmış olmasına rağmen milli görüş siyasetinin farklı bir yol izleyeceklerini açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Nitekim AK Parti'nin parti programında özellikle demokrasi, hukuk devleti, laiklik, insan hakları ve özgürlük konusuna vurgu yapmıştır (Akdoğan, 2004: 13). Özellikle laiklik konusunda milli görüş hareketinden ayrılan AK Parti, toplumun her kesimine hitap edebilecek bir siyasal hareket yaratmak istemiştir. Milli görüş hareketi uzun yıllar toplumsal anlamda belirli oranda kendisine karşılık bulsa da iktidarda oldukları süreçler içerisinde hem sol kesimden hem de askeri kanattan müdahalelere maruz kalmıştır. Laikliğe karşı söylemler, Batı'ya ve AB'ne karşılık söylemler, keskin İslamcı söylemler bu müdahalelerin nedenlerini oluşturmuştur. Bu müdahaleler çoğu zamanda partilerinin kapatılmasına neden olmuştur. Bütün bunların farkında olan AK Parti kurucuları, toplumun tüm kesimini yakalayabilecek, daha yumuşak, yukarıda belirtildiği gibi laikliği, demokrasiyi önemseyen aynı zamanda AB konusunda da politikalar üretebilecek zeminde bir program belirlemiş ve söylemlerinde buna yer vermişlerdir. Dolayısıyla AK Partinin kuruluşu ve iktidara gelişi ile birlikte milli görüş hareketinden daha ılımlı bir muhafazakârlık anlayışı olduğu görülmektedir. Bunu anlatabilmek ve kavramlaştırmak adına da çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalardan bir tanesi de İstanbul da düzenlenen "Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu" olarak gösterilebilir.

Bu sempozyumda partinin muhafazakâr anlayışını Türk siyasal açısından şöyle değerlendirilmiştir; "*Genel anlamda muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun bir şekilde demokratik açılımları da içselleştirecek bir biçimde, ama özellikle siyaset yaptığımız coğrafyanın toplumsal ve kültürel yapısına yasalanarak yeni bir çizginin ortaya konması kuşkusuz Türkiye siyasetine yeni bir soluk getirecektir. AK Parti, muhafazakâr demokrasi anlayışı ile birlikte Türk siyasete farklı bir boyut getirerek Türk siyasetinin geleceği üzerinde ülke menfaatleri çerçevesinde belirleyici olma amacındadır.*" (UMDS, 2004: 5).

Görüldüğü gibi AK Parti kendisini tamamen muhafazakâr siyasal düşünceye sahip bir parti olarak kabul etmekte ve bu şekilde tanımlamaktadır. Zaten köklerinin geldiği Milli görüş çizgisi muhafazakâr bir çizgidir. Fakat yukarıda da belirtildiği üzere, AK Parti kurucuları ülke içerisinde artık milli görüş çizgisinin değişmesi gerektiğini düşünerek yeni bir siyasal oluşum içine girmişlerdir. Bu oluşum milli görüş hareketi partilerinin hatalarını yapmamak ve toplumun bütün kesimini kucaklayıcı bir politika izlemek üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla kendilerini milli görüş çizgisinden farklı şekilde konumlandırmışlardır.

Erdoğan, Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumunda yaptığı konuşmada partisinin muhafazakârlık temelinde bir kitle partisiⁱⁱⁱ olduğunu vurgulamıştır (Erdoğan, 2004: 8). Dolayısıyla aynı konuşmanın bir bölümünde ise partisinin gelenekleri dışlamadan, bir modernlik ve köktenci olmayan bir değişim istediğini vurgulamıştır (Erdoğan, 2004: 12). Bu ifadeler AK Parti' nin muhafazakâr siyasal bir çizgide olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Çünkü diğer bölümlerde sürekli vurgulandığı gibi gelenek ve değişim düşüncesi muhafazakârlık açısından en temel unsurlardır. AK Parti de bu unsurlara büyük önem atfederek muhafazakâr bir siyasal parti olduğunu göstermektedir.

Erdoğan'ın aynı konuşmasındaki; “*AK Parti, Yeni Muhafazakâr Demokrat çizgiyi muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun şekilde, ama siyaset yaptığı coğrafyanın toplumsal ve kültüre geleneklerine yaslanarak ortaya koymaktadır*” ifadesi partinin muhafazakârlık anlayışına başka bir boyut getirdiği söylenebilir (Erdoğan, 2004: 13). Bu noktada vurgulanmak istenen hem geçmişin, geleneklerin ve tarihin getirdiklerinden bağımsız bir şekilde değişim içerisinde olmayacakları yani değişimin batıdan kopyalanarak değil belirtilen öğelere yapılacağını, aynı zamanda yine cumhuriyetin getirdiği toplumsal ve kültürel değerlere (laiklik, demokrasi gibi) de bağlı kalınarak bir değişim ve muhafazakâr anlayışta olacaklardır.

AK Parti'nin kuruluşunda benimsediği “muhafazakâr demokrat” siyasal düşüncesinin temel özellikleri bulunmaktadır. İlk özelliği muhafazakâr demokratlık, devrimci değişim anlayışına karşı doğal bir süreç şeklinde işleyen tedrici ve aşamalı bir değişime dayanır. Toplumsal dönüşüm en temel ve kalıcı değişimdir (Akdoğan, 2004: 15). Dolayısıyla klasik muhafazakâr düşünce ile bu konuda aynı düşüncededir. Buradaki dönüşümden ve değişimden kasıt ne Fransız Devrimi ne de cumhuriyetteki gibi bir değişimdir. Muhafazakâr demokratların dolayısıyla AK Parti'nin savunduğu değişim anlayışı toplumun tarihsel bir süreç içerisinde müdahale olmaksızın yavaş yavaş yani tedrici olarak değişmesidir. Bu değişim esnasında ne toplum ne siyaset ne gelenekler ne de tarihsel süreç sekteye uğramamaktadır. Dolayısıyla muhafazakârlığın unsurlarının korunarak bir değişim savunulmaktadır.

Muhafazakâr demokratiğin ikinci özelliği ise, savunduğu siyaset alanının uzlaşmacı bir kültüre dayanmasıdır. Toplumun bütün kesimlerini kucaklayıcı ve bütün kesimlerin kendilerini temsil edebileceği bir siyasal alanı savunan muhafazakâr demokratlık bunu başarmanın yolunu uzlaşmacı bir siyaset alanı olduğunu belirtir. Muhafazakâr demokratiğin diğer temel özellikleri özetlenecek olursa; sınırlandırılmış bir iktidarı savunan muhafazakâr demokratlık, halk egemenliğine dayalı hukuki bir meşruiyete önem atfetmektedir. Klasik muhafazakârlık da olduğu gibi radikalizmi ve toplum mühendisliğini kesin olarak reddetmektedir. Uzlaşmacı, bütünleştirici ve hoşgörülü bir siyaseti savunmaktadır (Akdoğan, 2004: 16-17). 1980'den sonra 2002 yılına gelene kadar bunu başarabilmiş tek lider Özal ve onun partisi Anavatan Partisi (ANAP)'dir. Özal partisinin temel ideolojisini dört eğilimi de birleştirme (Adalet Partisi'nin seçmenini, Milli Selamet Partisi'nin muhafazakâr seçmenini, Cumhuriyet Halk Partisi'nin sol seçmenini ve Milliyetçi Hareket Partisinin milliyetçi seçmenini) amacıyla olmuş ve bir süre bunu başarmıştır (Türküne, 2003: 287). Ancak Özal'ın cumhurbaşkanı olması ve yaşanan siyasal

olaylar ile birlikte daha sonra 2002 yılına kadar bunu başarabilen parti olmamıştır. Sol kesim laikliği, muhafazakâr kesim dindarlığı aşırı şekilde kullanarak toplumun bütünleştirmek yerine daha fazla ayrışmasına neden olacak söylemlerde bulunmuştur. AK Parti'nin ürettiği bu söylem temelde yeni bir söylem değil, hatta Özal tarafından denenmiş ve başarılı olmuş bir söylem olarak görülmektedir.

Son olarak AK Parti'nin kuruluşunda kendisini neden “muhafazakâr demokrat kimliği” ile tanımladığına değinmek gerekir. Öncelikli olarak belirtmek gerekir ki Ak Parti'nin kurucu kadrosundaki isimler pratik siyasette deneyimli ve tecrübeli isimlerdir. Dolayısıyla Türkiye'nin toplumsal yapısını ve siyasal durumunu uzun yıllar tecrübe etmiş ve analiz etmiş kişiler olarak kendilerinin de içinden çıktığı milli görüş hareketinin İslamcı yaklaşımının büyük sorunlarla karşılaştığının bilincindedirler. Dolayısıyla ilk ve temel neden kendisini geçmişten farklı göstermek için muhafazakâr demokrat kimliğini kullanmış oldukları söylenebilir. Ki siyasal alanda varlığını sürdürebilmesi için AK Parti kadroları mili görüş hareketinden farklı bir söylemde bulunması gerektiğinin bilincindeydi^{iv}. Nitekim AK Parti lideri ve dönemin başbakanı Erdoğan “milli görüş gömleğini çıkardık” söylemi ile kendilerinin değiştiğini sıklıkla vurgulamıştır. Siyasal İslamcı bir partiden kopan AK Parti hareketi, muhafazakârlık ve demokratlık kavramlarını yan yana kullanarak hem günlük hayatta dini değerlere hem de geçmişi inkar etmeden ama ülkenin ve dünyanın politik değerliyle uyum sağlamaya hazır yeni bir siyasi hareket olduklarını ifade etmeye çalışmışlardır. (Akgün, 2006: 26). Nitekim bu noktada Fedayi (2004: 156)'nin de ifade ettiği gibi AK Parti kuruluşundaki kimlik beyanı ile kendisinin İslamcılık ile arasına kesin bir çizgi çektiğini ve kendisinin zannedildiği gibi İslamcı değil muhafazakâr olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Dolayısıyla AK Parti kurucuları her ne kadar siyasal İslamcılardan oluşuyorsa da bunları ve AK Parti'yi kuruluşunda İslamcı olarak görmek doğru olmayacaktır. Dindarlığı ve dini de içine alacak şekilde muhafazakâr kimliği ön plana çıkarmıştır. Bu yönüyle milli görüş hareketine değil, siyasal hayatta yer almış ANAP'a daha çok benzemektedir. Avrupa'daki örneklerinde ise daha çok Hristiyan demokratlara daha yakın olarak din, gelenek ve aileye önem verirken, ekonomik bağlamda ise oldukça liberal bir çizgide yer almıştır (Akgün, 2006: 28-29).

AK Parti kuruluşundaki bu muhafazakâr kimlik anlayışıyla birlikte iktidarı elde etmiş ve yaklaşık 17 senedir hem genel seçimlerde hem de yerel seçimlerde birinci parti olarak çıkmıştır. Ancak bu 17 yıllık süreç içerisinde birçok kırılma noktası olduğu ve muhafazakâr kimliğin özellikle 2007-2008 sonrası yavaş yavaş değiştiği, daha çok milliyetçi muhafazakâr bir kimliğe büründüğü söylenebilir. Bu değişim hem iç ve dış politikada hem de AK Parti'nin seçim beyannamelerinde söylem olarak da görülmektedir. Bu noktalardan hareketle AK Parti'nin muhafazakâr anlayışındaki çizgisindeki değişim incelenmesi ve analiz edilmesi gereken bir konudur.

B. İç ve Dış Politikada AK Parti'nin Muhafazakârlık Anlayışındaki Değişim

AK Parti öncesi 1990-2002 yılları arasındaki süreç içerisinde hem demokratik anlamda hem de siyasal anlamda Türkiye'de sorunların olduğu

görülmektedir. Özellikle milli görüş hareketinin lideri Erbakan'ın iktidarında yaşanan 28 Şubat süreci beraberinde gelen parti kapatma davası ile birlikte parti içerisindeki muhalefeti harekete geçirmiş ve yeni bir partinin ilk adımını atarak AK Parti'yi kurmuşlardır. 28 Şubat sürecinde yaşanan başörtüsü sorunu, askeri yönetimin siyasal arena müdahale etmesi, laiklik ilkesi üzerine yaşanan tartışmalar siyasal krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bütün bunları aktif olarak yaşayan AK Parti kurucuları, diğer partilerin yaptığı hataları yapmamak, orduyu da karşısına almamak adına özellikle ilk yıllarında daha demokratik, daha ılımlı bir din anlayışını ve bütün bunların beraberinde getirdiği demokrat muhafazakârlık kimliği ile birlikte toplumun büyük kesiminin desteğini bulmuştur.

Yeni bir siyasi parti olarak kurulan AK Parti'nin siyasal kimliği ve söylemlerinin iktidara yansıyor yansımayacağı merak konusu olmuştur. Bilindiği üzere tüm kadroları milli görüş hareketinin içerisinde çıkmış olmasına rağmen milli görüş siyasetinin farklı bir yol izleyeceklerini açık bir şekilde dile getirmişlerdir. Nitekim AK Parti'nin parti programında özellikle demokrasi, hukuk devleti, laiklik insan hakları ve özgürlük konusuna vurgu yapmıştır (Akdoğan, 2004: 13). Özellikle laiklik konusunda milli görüş hareketinden ayrılan AK Parti, toplumun her kesimine hitap edebilecek bir siyasal hareket yaratmak istemiştir.

Daha demokratik bir yaklaşımla gelen AK Parti iç politika da ilk 7-8 yılında ılımlı bir politika izlediği görülmektedir. İç politikada en büyük sorun olan Kürt sorunu üzerine çatışmacı yaklaşımdan, AK Parti iktidarı ile birlikte belirli bir süre demokratik, uzlaşmacı yolla çözülmek istenmiştir. Nitekim bu doğrultuda AK Parti'yi diğer partilerden ayıran ve kendisini iktidara taşıyan temel noktalar daha da belirginleşmektedir. Öncelikli olarak parti yaklaşık 30 yıllık Türkiye'nin sorununu bir demokrasi sorunu olarak görmüş ve bu doğrultuda çalışma ve söylem üretmiştir. Aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin önemli olgularından olan dinin birleştirici güç olması ve İslam dinindeki ümmetçilik anlayışı yani din kardeşliği vurgusu beraberinde aynı coğrafyada benzer kültürel değerler içinde olunması gibi birçok noktayı vurgulaması parti'nin diğer partilerden daha öne çıkmasını sağlayan hususlardan birisi olmuştur. Ancak bu sorun özelinde çözüm sürecinin sonuçsuz kalmasıyla birlikte sorunun bir demokrasi sorunu olmadığı, bir terör sorunu olduğu vurgusu yapıp, askeri müdahale ile çözülmeye çalışılmıştır. Bu politika özelinde değişim gösterdiği söylenebilir. Bu noktada vurgulanmak istenen temel husus ilk yıllarında ılımlı bir muhafazakâr demokrat kimliği olan AK Partinin politikalarında değişim göstermiş olup, daha sert ve daha keskin bir muhafazakâr anlayışını ortaya koyduğu gözlemlenmektedir.

Muhafazakâr düşünce açısından aile önemli bir olgudur. AK Parti'nin muhafazakârlık anlayışı içerisinde aile, önemli bir yere sahiptir. Ailenin gelenekleri gelecek nesillere aktarılması bağlamında büyük sorumluluklara sahip bir olgudur. Nitekim parti tüzüğünde muhafazakâr anlayışıyla uyumlu olarak aile hususunda şu ifadeler yer verilmiştir: Geçmişle gelecek arasında köprü görevini yerine getiren aile kurumunun; milli değerlerimizin, duygularımızın, düşüncelerimizin ve ülkemize has adet ve geleneklerimizin yeni kuşaklara aktarılmasında en temel, en vazgeçilmez sosyal bir kurum olduğuna inanır" (AK Parti, 2002a: 21). 2007'deki seçim beyanamesinde ise

aile kurumunun güçlenmesi bağlamında “güçlü birey, güçlü aile ve güçlü toplum” politikalarının yürütüleceğini belirtilmiştir (AK Parti, 2007: 107). Bu söylemler neredeyse tüm seçim beyannamelerinde yer verilerek aile kurumunun önemine vurgu yapılmıştır. Hatta aile kurumunun güçlenmesi, nesillerin devamı için üç çocuk söylemi gündemden uzun süre düşmemiştir. AK Parti’nin aileye bakış açısı muhafazakâr açıdan değişim göstermemiştir denilebilir.

AK Parti muhafazakârlığın önemli olgularından olan din konusu üzerine de hassasiyet göstermektedir. İktidara gelmeden önce özellikle Refah Partisi üzerinden yürütülen laiklik tartışmaları, başörtüsü sorunu gibi siyasal problemler siyasal ve toplumsal anlamda giderek karmaşık hale gelmiştir. Ancak AK Parti iktidara gelmesiyle birlikte süreç içerisinde bu problemler ortadan kaldırılmıştır denilebilir. Kuruluş sürecinde “din” ile birlikte “laiklik” kavramına da vurgu yapan AK Parti, laikliği ise “din ve vicdan hürriyetinin teminatı” olarak görmektedir (AK Parti, 2002b: 14). AK Parti, muhafazakâr düşüncüyü benimsemiş bir parti olarak, din hizmetlerini; ahlaki ve manevi değerlerin yaşatılması ve milli dayanışma ve bütünleşmenin sağlanması için önemli bir unsur olarak değerlendirmektedir (AK Parti, 2007: 121). Bu doğrultuda yaptığı çalışmalar ve politikalar ile birlikte öğretim elemanları, öğretmenler ile yükseköğretim ve ortaöğretim öğrencilerine başörtüsü serbestisi getirilmesi olmuştur (AK Parti 2015: 62). Ancak bunu yapabilmesi için 11 yıl beklemek zorunda kalmış ve 2013 yılında kaldırabilmiştir. Bu doğrultuda AK Parti’nin özellikle 2007 yılından sonra dini anlamda daha muhafazakârlaştığını da söylemek mümkün. Nitekim yine aynı tarihten sonra ve özellikle son dönemlerde dini eğitim veren kurumların artması (özellikle imam hatip liselerinin sayısının artması, kuran kurslarının sayısının artması) din olgusunun eğitim kurumlarında daha fazla yer bulduğu göz önüne alındığında yine partinin ilk yıllarından daha farklı bir muhafazakârlık anlayışı sergilediğini söylemek mümkündür. Nitekim aile ve din kadar muhafazakâr düşünce açısından önemli olan diğer olgular toplum ve bireydir. Partinin lideri Erdoğan 59. Hükümetin programında birey ve toplum üzerine şu değerlendirmeleri yapmıştır (Erdoğan, 2003):

“Bizim muhafazakâr kimliğimizin temel felsefi ve siyasal kaygısı, bireyi koruyabilecek bir aile olan toplumsal organizmayı sağlıklı ve bir arada tutabilmektir. Bize göre bireysel özgürlüğün tam olarak tesis edilebilmesi, bireyi soyut, silik ve siyasal iktidar karşısında korumasız kılmaktan değil, onu toplumsal alan içinde sivil ve sosyal oluşumlarla teçhiz etmekten geçmektedir. Toplumun ve toplumsal değerlerin korunması temel olmalıdır.”

Görüldüğü üzere yaklaşık 8 yıllık döneminde keskin ve kapalı bir muhafazakârlık anlayışı yerine daha özgürlükçü, yeniliklere ve değişime açık demokrat bir muhafazakârlık kimlik benimseyen AK Parti, sonraki döneminde değişen politika ve uygulamalarıyla keskin bir muhafazakâr yapıya döndüğü söylenebilir. AK Parti’nin ilk yıllarında yürüttüğü faaliyetleri, Osmanlı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin getirdiği modernleşme ile birlikte uzun yıllar kendisine bir zemin bulamayan ve siyasal alanda dışlanan muhafazakârları siyasal alana kazandırmak adına olduğu söylenmektedir. İç politika da muhafazakârlık açısından belirtilen süreçleri geçiren AK Parti yıllarca süren askeri vesayeti yumuşattıktan, siyasal alanda kadrolaştıktan ve toplumsal anlamda yeterince karşılık ve destek bulmasının ardından ılımlı ve demokrat

muhafazakâr anlayışının değişmesinde önemli olduğu söylenebilir.

AK Parti'nin muhafazakâr kimliğinin dış politika özelinde ilk olarak incelenmesi gereken husus AB ile ilişkilerdir. Belirtildiği üzere milli görüş hareketi içerisinde çıkan parti, AB ile ilgili söylemlerinde ve ilişkilerinde yine bu hareketten farklı bir görüşte olmuştur. Erbakan ve milli görüş hareketi AB ve Batılılaşmaya tam anlamıyla karşı bir yapıda olmasına karşın AK Parti muhafazakâr demokrat kimliğinin getirdiği ılımlılık ile birlikte ilk yıllarında AB ilişkilerini diğer partilerin yapmadığı şekilde tamamen pozitif şekilde belirlemiştir.

Bu pozitif düşünceyle birlikte Türk dış politikasına “Avrupalılaşma” terimini de kazandırmıştır. 2005 yılına kadar AK Parti tarafından sıklıkla kullanılan bu kavram ile gelişen ilişkilerin anlamı, siyasi ekonomik ve kültürel anlamda AB ile uyum ve tam üyelik çerçevesinde uyumsuzlukları ortadan kaldırmak adına çalışmalar yürütülmüştür. Bu anlayış ve kavram AK Parti'nin AB için düşüncelerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. (Yıkılmaz, 2016: 39). Parti'nin bu batıcı ve AB yaklaşımı ılımlı muhafazakârlık çerçevesinde toplum tabanından da uzun yıllar destek bulmuştur. Uzun süre yürütülen müzakereler sonucunda hala tam üyelik gelmemesi hem AK Parti'nin hem de toplumun bu anlayıştan vazgeçmesine neden olmuştur. Beraberinde AB kriterleri konusunda da artık AB müktesebatlarını çok önemsenmemesi, Kıbrıs ile yaşanan sorunlar ve bunun çözülememesi yine AK Parti'nin daha batıcı ya da Avrupalı anlayıştan içe yönelmiş ve yine ılımlı muhafazakârlıktan keskin olarak ifade edilebilecek tarzda bir muhafazakârlık anlayışına dönmesine neden olmuştur.

AK Parti'nin dış politikada izlediği yollardan bir tanesi de komşularla sıfır sorun üzerinedir. Yine uzun bir süre bu politika üzerinde durulmuş olsa da son yıllarda neredeyse tüm komşularla sorunlar olmuş, var olan sorunlar çözülememiştir. Kıbrıs, Yunanistan, Ermenistan, Suriye gibi komşularla sorunlar sıfıra indirmek bir yanda daha da artarak gelmiştir. Bu da ülkenin daha dışa kapalı, içe dönük bir yapıya döndüğünü ve partinin dış politik anlayışının bu şekilde yansıdığını göstermektedir. Ancak son dönemlerde bölgenin lideri olma yönünde politikalar izlendiğini de belirtmek gerekir. Bu doğrultuda yeni muhafazakârlık anlayışının da getirdiği kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik değerlerin yayılması düşüncesiyle özellikle Ortadoğu'da, akrabalık ya da dinsel bağ olan devletlerle yakın ilişkiler içerisinde olduğunu da vurgulamak gerekir (Yıkılmaz, 2016: 63-64). Nitekim iç ve dış politikada yaşanan bu değişimler ve gelişmeler ile birlikte AK Parti kuruluş dönemindeki ortaya attığı muhafazakâr demokratlık anlayışını 2007'den sonra daha çok milliyetçi muhafazakârlığa dönüştürdüğü söylenebilir.

V. Sonuç

AK Parti'nin muhafazakârlık ekseninden yola çıkarak iktidar süreci içerisinde ilk yıllarındaki muhafazakârlık anlayışı ile 2007-2008 sonrası dönemden itibaren bu anlayışta değişim olup olmadığını sorularak başlayan çalışmada ilk olarak belirli ölçülerde bir değişiklik olduğu gözlemlenmiştir.

Öncelikli olarak muhafazakârlığın çalışmanın tümünde de sürekli vurgulandığı gibi kavramsal ve bir düşünce olarak anlaşılması kolay bir kavram değildir. Özellikle belirli dini benimsemiş ve bunu yaygınlaştırmış toplumlarda

genellikle dindarlık, aşırı dincilik gibi kavramlarla karıştırdığı açıktır. Bununla birlikte muhafazakârlık gericilik olmadığı gibi değişim karşıtı da değildir. İndirgemeci yaklaşımla, tek bir olgu üzerinden değerlendirildiği için hem toplumsal anlamda hem de siyasal anlamda üzerinde çok çalışılan bir konu olmasına rağmen tam olarak anlaşılammaktadır. Bu açıdan ilk bölümde detaylı bir kavramsal olarak analizi yapılan muhafazakârlık aile, din, toplum, devlet, birey ve değişim gibi birçok olgu üzerinde söz söylemekte ve bunlar üzerinde bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Nitekim bunlardan ayrı ya da sadece bunların birisiyle yapılacak olan tanım eksik olacaktır. Fransız devriminin etkisiyle ideolojilere ve devrimin getireceği yıkıcı etkiye karşı ortaya çıkmış bir düşünce ya da tutum olarak bakılmalıdır. Değişim üzerinde ise keskin ve yıkıcı değişime karşıdır. Topluma zararı olan şeylerin değiştirebileceğini söyleyen ama bunun süreç içerisinde gelenek ve tarihle bağlantılı olarak toplumunda benimseyeceği şekilde olması gerektiğini savunan bir düşüncedir.

Türkiye’de ise muhafazakârlık belirtilen şekilde anlaşılammış ve uzun yıllar kendisine bir zemin bulamamıştır. AK Parti kendisinden önce muhafazakârlığı savunan ancak toplumsal olarak çoğunluk anlamında karşılık bulamamış partilerden farklı olarak “muhafazakâr demokrat” kimliği ile birlikte hem muhafazakârlığı hem de kendisini farklı bir konuma getirmiş ve toplumsal anlamda da bir karşılık bulmuştur. Kuruluşundan itibaren iktidara gelen AK Parti yaklaşık 17 yıllık iktidarının ilk 7-8 yılında bu kimliğini sürdürmüştür. İçeride aileye, bireye, demokrasiye, özgürlüğe önem veren laikliği ve dinsel söylemi beraber kullanabilen beraberinde tarihi, geçmişi ve gelenekleri de vurgulayan bir yapıda olmuştur. İç ve dış politikada 2007 ve özellikle 2010’dan sonra ılımlı muhafazakâr kimliğini daha çok sert, milliyetçi bir muhafazakâr anlayışa dönüşmüştür. Dış politikada özellikle AB ilişkileri bağlamında ilk yıllarında daha batılılaşma yanlısı olan, Avrupalılaşmak için çalışan ve çabalayan bir yapıda ve politikada olmuştur. Sonraki dönemlerde bu yaklaşımından uzaklaşmış, içe dönük, batılı değerler yerine daha çok kendi değerlerini vurgulayan, kendi tarihini ve medeniyetine vurgu yapan bu doğrultuda ortak bağları olan devletler ile iş birliği içerisinde olan bir muhafazakârlığa döndüğü görülmektedir. Bu değişim ile nasıl 2002-2018 arasında iktidarda kaldı sorusu sorulduğunda toplumunda bu değişim ile birlikte süreç içerisinde değiştiği, geçmiş dönemlerde yaşanan ekonomik krizler, askeri müdahaleler, siyasal krizler gibi nedenlerden dolayı seçmenin parti ile bütünleşme yaklaşımından dolayı büyük ölçüde kendisine yansımayan değişim sürecini ya görmezden geldiğini ya da kendisinin de bu değişim süreciyle değişmekte ve partinin değişimini onayladığı cevap olarak verilebilir. Diğer bir sebep olarak ise güçlü siyasal lider ile birlikte AK Parti söylemini kolay bir şekilde seçmene geçirebilmekte ve ikna edebilmektedir. Bunda da karizmatik bir lider olan ve partinin önünde olan Erdoğan’ın etkisi çok büyüktür. Dolayısıyla partide yaşanan temel değişimlere rağmen seçmen ve parti arasında yaşanan bu bütünleşme AK Parti’nin 17 yıllık iktidarda kalmasını açıklayabilir.

Sonuç olarak, AK Parti iktidara geldiği 2002 yılından 2007-2008 yılına kadar kendisini tanımladığı muhafazakâr kimliği hem iç politikada hem de dış politika da uygulamış bunu söylemlerine de yansıtmıştır. Bu kimlik aynı zamanda siyasal geçmişte Türk muhafazakârlığının ve sağın temsilcilerinden olan ANAP ile çok yakındır. Dolayısıyla ilk kuruluşundaki kimlik ile ılımlı

yaklaşımı geçmişteki bazı siyasal hareketler ile benzer çizgide olduğu söylenebilir. Ancak toplumsal, siyasal, ekonomik ve konjonktürel değişimler ile birlikte bu muhafazakâr anlayış belirtilen yıllardan sonra özellikle 2010'dan sonra daha içe dönük, milliyetçi bir muhafazakâr anlayışıyla dönüşmüştür. Fakat bu değişim partinin hala iktidarda olduğu göz önüne alındığında (zaman zaman oyları düşse de) partiyi ve seçmenini çok fazla etkilemediği söylenebilir.

Kaynakça

- AK Parti. (2002a). “AK Parti Tüzüğü”. *Adalet ve Kalkınma Partisi*. Ankara: AK Parti Yayınları.
- AK Parti. (2002b). “Kalkınma ve Demokratikleşme Programı”. *Adalet ve Kalkınma Partisi*. Ankara: AK Parti Yayınları.
- AK Parti. (2007). “2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi”. *Adalet ve Kalkınma Partisi*. Ankara: AK Parti Yayınları.
- AK Parti. (2015). “1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi”. *Adalet ve Kalkınma Partisi*. Ankara: AK Parti Yayınları.
- Akdoğan, Y. (2004). *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akgün, B. (2006). “Türkiye’de Merkez Sağ Siyaset Geleneği Ve Ak Parti”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (9-10) ss. 23-37.
- Aktaşlı, H. U. (2011). “Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki”. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, (58) ss. 147-163.
- Beneton, P. (1991). *Muhafazakârlık*. (Çev. Cüneyt Akalın). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2001). *Dört Akım Siyaset*. İstanbul: Zaman Kitap Yayıncılık.
- Çetin, H. (2011). *Çağdaş Siyasi Akımlar*. (2. Baskı). Ankara: Orion Yayınları.
- Çiğdem, A. (1997). “Muhafazakârlık Üzerine”. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (74) ss.32-50.
- Dursun, D. (2004). “Muhafazakârlık ve Türk Muhafazakârlığının Sorun Alanları”. *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*, s.177-198. Ankara: AK Parti Yayıncılık.
- Erdoğan, R. T. (2003). “59. Hükümet Programı”. Başbakan Sayın Recep Tayyip Erdoğan Tarafından TBMM’ye Sunulmuştur.
- Erdoğan, R. T. (2004). “Açılış Konuşması”. *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*, s.7-17, Ankara: AK Parti Yayıncılık.
- Fedayi, C. (2004). “AKP’nin Siyasal Kimliği Üzerine: Kimlik Arkadan Gelsin”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (1) ss.149-163.
- Heywood, A. (2014). *Siyasi İdeolojiler*. (8. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- İrem, N. (2006). “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık”. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Yay. haz.) *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Muhafazakârlık*, (5), (3. Baskı), ss.105-117. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kök, S. (2004). “Muhafazakarlık”. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı:3, 117-120.
- Okutan, M. Ç. (2004). “Müfrit Dinciler ile Müfrit Devrimciler’in Orta Yolu: Türk Muhafazakârlığında 1950’ler”. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (34) ss.33-40.
- Özer, B. (2018). *Türkiye’de Muhafazakârlık: Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. (Yüksek Lisans Tezi).

- Özipek, B. B. (2005). *Muhafazakârlık Akıl, Toplum, Siyaset* (2. Baskı.) Ankara: Kadim Yayınları.
- Özipek, B. B. (2006). “Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Yay. haz.) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, (5), (3. Baskı). ss.66-84. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2009). *Demokrat Parti ve Siyasal Muhafazakârlık*. (Doktora Tezi). Yök veri tabanından erişildi (Erişim Tarihi: 01.11.2017).
- Tuğrul, T. (2017). “Milli Görüş Hareketi’nin Temel Karakterleri”. *Mezhep Araştırma Dergisi*, 10(2) ss.617-657.
- Türköne, M. (2003). *Siyaset*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Umds (2004). “Önsöz: Geçmişin Birikimi ile Geleceğe Köprü Atıyoruz” *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu*, ss.5-7. Ankara: AK Parti Yayıncılık.
- Yıkılmaz, A. (2016). “AK Parti’nin Dış Politika İdeolojisi: Yeni Muhafazakârlık”. (Yüksek Lisans Tezi). Yök veri tabanından erişildi. (Erişim tarihi: 10.10.2018).

İnternet Kaynakları:

- YSK. (2018). <http://www.ysk.gov.tr/tr/03-kasim-2002-xxii-donem-milletvekili-genel-secimi/3009>.

ⁱ Milli görüş hareketi, Necmettin Erbakan liderliğinde oluşturulan ve İslamcılığı, İslam birliği idealini, ümmetçiliği, milliliği, yerliliği, antiemperyalist ve antisyonist oluşu, adil düzeni vurgulayan, siyasal alanda bunları temel düşüncesi haline getirmiş ve uygulamak isteyen bir hareket olarak tanımlanabilir (Tuğrul, 2017:621).

ⁱⁱ 1994’lerden itibaren siyasal anlamda yükselişe geçen milli görüş hareketinin din temelli faaliyetlerin artması ve bunun ordu kademesinde laikliğe karşıtlık olarak algılanması, beraberinde şeriat geliyor iddiaları ile yaşanan bir takım tarikat olayları ile birlikte Erbakan başbakanlığını yaptığı koalisyon hükümetine karşı 28 Şubat 1997’de Ankara’da tankların sokaklara inmesi ve beraberinde Milli Güvenlik Kurulunda komuta kademesi tarafından hükümete dayatılan ve laikliğin korunması gerektiğini içeren maddeler sonucunda başbakanın istifasına neden olan, postmodern darbe olarak adlandırılan süreç olarak tanımlanabilir (Özer, 2018: 76-77).

ⁱⁱⁱ Kitle partilerinin (*mass party*) temel özelliklerine bakıldığında, parlamento dışında doğan, finansmanlarını üyelerinin verdikleri aidatlar ile sağlayan, ideolojik temelleri güçlü aynı zamanda güçlü genel merkez ve hiyerarşiye sahip partilerdir. Üyelerinin aidatlarıyla finansman sağladıkları için partiye üye yapmak önemlidir. Faaliyetleri ise sadece seçim zamanları ile sınırlı kalmamaktadır (Türköne, 2003: 260). Burada Ak Parti’nin kendisini bir kitle partisi olarak tanımlamanın yanlış bir tanımlama olduğu söylenebilir. Çünkü tanımda da belirtildiği gibi kitle partileri ideolojik temelleri olan partilerdir. Ak Parti’nin söylemlerine, programlarına bakıldığında temel ve keskin bir ideolojisinin olmadığı görülmektedir. Partinin temel amacı toplumun tüm kesimlerin oyunu almak ve tüm eğilimleri birleştirme olduğu için kitle partisinden ziyade hepsini yakala partisi (*catch party*) tipolojisinin özelliklerini taşıdığı görülmektedir. İçinden çıktığı milli görüş hareketinin partileri ise kitle partisine daha yakındır. Çünkü net ve temel bir olan bir ideolojisi mevcuttur.

^{iv} Milli görüş hareketi söylemleriyle birlikte belirtildiği gibi sürekli sol kesim ve askeri kanat ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle 28 Şubat süreci içerisinde hem parti içerisinde hem de parti teşkilatları tarafından yapılan faaliyet ve söylemler parti kapatma davalarına, askeri müdahaleye kadar gitmiştir. Dolayısıyla AK Parti’nin kurucuları içinden çıktıkları partiyi ve yaşadıkları sorunları net olarak bildikleri için kurdukları yeni parti ile milli görüş hareketi arasındaki farklılığı net olarak ortaya koymuşlardır.